

Časové úvahy: kritika Nietzscheho

Z množství výtek vznášených vůči Nietzscheovi se jedna osvědčila jako obzvlášť životaschopná: výtku „rozporuplnosti“.[19] Muselo uplynout celé století od uveřejnění jeho prvotiny, než universitní filosofie uznala, že právě „protikladnost“ jeho myšlení prokazuje jeho vážnost.[20] Vzhledem k tomu, jak si výpovědi v jeho díle odporují, není překvapením, že toto dílo mohlo sloužit jako ukazatel nejrozličnějším duchovním směrům.[21] Toto bohatství možných způsobů recepce vyjádřil v jedné básni o Nietzscheovi výrazným obrazem J. S. Machar:

*Dědictvím zbylo po něm moře písku,
v němž zlatých zrn se na tisíce válí,
a zlatachtivci z blízka jdou i z dále –
sta mozkům žít lze dobře z toho zisku. [22]*

Protože tu nelze představit zevrubně všechny rozdílné pohledy na Nietzscheho, pokusíme se alespoň některé z nich jakoby promítnout přes sebe navzájem. Co přitom vyvstane jako společný obrys, necht' platí cum grano salis typické pro český obraz Nietzscheho na přelomu století.[23]

Že autor Antikrista nemohl počítat s přílišnými sympatiemi ze strany církve, je nabíledni. Roku 1896 představil Nietzscheho katolickému čtenářstvu Alois Prus v Novém životě: nikoli jako myslitele, nýbrž jako básníka, jenž zapěl píseň písní novodobého individualismu a ustavil kodex novodobé mystiky.[24] Proti rozumu chce prý rozpoutat pudy člověka a změnit jej tak nejprve v nečlověka a nakonec v nadčlověka – tam lze však dospět jen v představě, zkrátka, v šílenství.

Karel Dostál-Lutinov, jeden z vůdců Katolické Moderny, Nietzscheho proklel ve verších. „Modlitbu Nadčlověka“ uvozují jako motto ďáblova slova z Matouše 4,9; „Toto všecko dám tobě, jestliže padna budeš se mi klanět.“[25] Nadčlověk se tu odkrývá doslova jako Antikrist, který chce svrhnout Boha z jeho trůnu a nastolit tisíciletou antiříši (coby čtenář Nietzscheho nemá však Dostál-Lutinov zjevně nejnovější informace: zpráva o smrti toho, jenž má být svržen, mu zřejmě unikla):

*Děkuji tobě, Bože,
že jsi mne povýšil,
však moji krutou žízeň
jsi zcela neztišil*

*Po lesku, moci, slávě
nesmírný je můj hlad –
já nad veškerým tvorem
chci, musím panovat!*

DĚLSKÝ POTÁPĚČ

*Mně nestačí jen těla,
dej také duše sem,
a dej mi celou říši -
mně nestačí má zem!*

*A dej mi jejich kroky
a jejich každý hled
a dechnutí jich každé -
ó Bože, dej mi svět!*

*A dej mi tisíc roků -
most bude vystaven
a na hvězdách co vládce
já budu pozdraven!*

*Nesmírná je má žízeň,
nesmírný je můj hlad -
ó Bože, prosím, ustup
a nech mne panovat.*

*Nestav se mezi trůn můj
u oddaný můj lid -
bud' ty jen pouhou bájí
a mne nech Bohem být!*

Chytřeji reagoval na muže, který si dal od „staré ženy“ poradit, aby k ženám nikdy nechodil bez biče (4/86), tehdejší feminismus. Juliana Lancová mu prostě vzala bič z ruky – jakožto nástroj otrocké morálky, jím samým opovrhované: „Ale ženy naučily se zatím od Nietzschea příliš věřiti ve všemohoucnost a oprávněnost svých žádostí a pudů, než aby byly ochotny obětovati je nyní jakémukoliv mravnímu příkazu.[26] Konstatovala, že právě Zarathustrův útok na každý vnější imperativ „Tys povinen!“ se stal základnou moderního emancipačního hnutí.

Soud pozitivistické universitní filosofie o Nietzscheovi zformulovali vedle Masaryka jeho kolegové Josef Mikš a František Krejčí. Roku 1897 načrtl Mikš v Osvětě Nietzscheův „Obraz kulturní a psychologický“.[27] Že půjde o obraz hrubě zkreslený, dává tušit již autorovo upozornění, že „s tímto Nietzsche, ničitelem nejlepších, nejsvětějších našich statků kulturních, hodláme zápasiti na stránkách následujících.“[28] Až k takovému patosu se cítil Mikš oprávněn. Vždyť viděl Nietzscheův „ideál člověka v plavé zvěři (blonde Bestie), která se kdysi proháněla germánskými lesy nelítostně ničíc vše, co se přičilo jejím chtíčům a dravým pudům“: „Pročež pryč s rozumem [...], pryč s člověkem – vraťme se k zvířeti.“

František Krejčí obohatil v roce 1900 Českou mysl o několik „Volných listů o nynější filosofii“. Nietzschemu – jenž měl mystiky za „tulpasy“ (5/19) – je věnována kapitola „Mysticism II“.[29] Jeho mysticismus se má prozrazovat v tom, že filosofické nedostatky kaširuje uměleckým

nadáním – t.j. konkrétně v rozporu mezi myšlenkami nadčlověka a věčného návratu téhož. Že se obé tyto myšlenky vzájemně doplňují,[30] nechápe Krejčí tím spíše, že nadčlověka pojímá darwinisticky. Nepodezřívá sice Nietzscheho osobně z velkoněmeckých ambic, pasuje ho však – předjímaje Masaryka“[31] – na „nejněmečtějšího ze všech filosofů“:

Avšak to hrdé sebevědomí zmohtnělého národa, které na rozdíl od jiných rovněž mocných národů bezohledně dává pocítiti slabším svou převahu, v Nietzscheho morálce pánů došlo filosofického výrazu a Zarathustrovo: Seid hart – buďte tvrdi, napsali na prapor svůj představitelé Germanie po celém světě.[32]

A konečně i učitelé byli roku 1900 nekrologem Paedagogických rozhledů poučení o tom, za kým by raději neměli truchlit. Rozumný vychovatel sice Nietzscheho nezavrhně úplně, praví se tam, „celkem ale morálka Nietzscheho [sic] činí na nás dojem morálky Mommsenovského Němce a [...] vyvstávají také představy moderního Hunství“[33] Mommsen byl v Čechách pověstný výrokem, „že Němci mají Čechům přerážet tvrdé lebky“.[34]

Co odstrašovalo státem zaopatřené pedagogy, přicházelo právě vhod anarchistům: revoluční potenciál Nietzscheových spisů. Stanislav Kostka Neumann oslavoval roku 1897, hned v prvním čísle svého anarchistického časopisu Nový kult, „velikého přehodnocovatele Friedricha Nietzscheho“.[35] S oblibou citoval slovo: „co nejméně státu“ (2/308).[36] Přitahovalo ho to, co Masaryka odpuzovalo: Nietzscheův „krajní individualismus“. Později, s odstupem dvou desetiletí, viděl toto zúžení Nietzscheho na jediné poselství kriticky. Litoval, že tehdy „širší veřejnost poznala z díla Nietzscheho [...] toliko ‚nadčlověka‘ “ a ohrazoval se proti „slovanské frázi o filosofu germánské tvrdosti“. Tím pregnantně vystihl Nietzscheův obraz z přelomu století. Je zjevně třeba představit si tento obraz v podobě jakéhosi triptychu: střední část ukazuje – v napůl mystickém, napůl diabolickém plápolu iracionálna – nadčlověka, levé křídlo odpoutané individuum, pravé pruskou uniformu.

[19] Srv. Kaufmann. op. cit., str. 13-19.

[20] Srv. Wolfgang Müller-Lauter: Nietzsche. Seine Philosophie der Gegensätze und die Gegensätze seiner Philosophie. Berlin, New York 1971 a: Pavel Kouba: Nietzsche. Filosofická interpretace. Praha 1995.

[21] Srv. k tomu Josef Zmr: Ladislav Klímas Revolte gegen die Absurdität der Welt, in: Perspektiven der Philosophie. Neues Jahrbuch 18, 1992. str. 217, a Radana Matoušová: Filozofie, jež chtěla být zřením (Friedrich Nietzsche a česká kultura), in: Tvar 3, 1992, č. 16, str. 6.

[22] J. S. Machar, Fr. Nietzsche. in: Macharovy spisy XXI (Svědómím věků VIII: Krůčky dějin [psáno 1917-1926]), Praha, 3. vyd. 1938, str. 152.

[23] První, povrchní přehled o Nietzscheho v českých časopisech podává Peter Drews: Die slawische Avantgarde und der Westen. Die Programme der russischen, polnischen und tschechischen literarischen Avantgarde und ihr europäischer Kontext. München 1983, str.

112-118.

[24] Alois Prus: Bedřich Nietzsche, in: Nový život I, 1896, str. 131-135.

[25] Karel Dostál-Lutinov: Modlitba Nadčlověka, in: Nový Život 8, 1903, str. 127.

[26] Juliana Lancová: Nietzsche a ženy. Volná úvaha. in: Ženský obzor 7, 1907-1908. str. 5 n. a 34-36. Citát ze str. 36.

[27] Vojtěch Kalina [= Josef Mikš]: Bedřich Vilém Nietzsche. Obraz, kulturní a psychologický, in: Osvěta 1897, str. 397-413, dále 502-511, 594-603, 796-806, 870-886. Následující citát je ze str. 511.

[28] Mikš Nietzschemu mimo jiné vyčítá: nepřítomnost systému a teorie poznání [!], pohrdání rozumem a vědou, chorobnost, dekadenci- slepou [!] víru v osud. absolutizaci Já [!]. bezuzdné [!] oddání se moci a chtíči, darwinsky nemilosrdné nadčlověčenství. Následující citáty jsou ze str. 873.

[29] František Krejčí: Volně listy o nynější filosofii. Mysticism II - Bedřich Nietzsche, in: Česká mysl 1, 1900, str. 401-416. Třebaže se Krejčí Nietzschem zabýval „sine ira et studio“ (Měšťan, op. cit., str. 49) - jeho obraz Nietzscheho svědčí jen o jeho naprosté poplatnosti době.

[30] Právě to je dnes pokládáno za klíč k Nietzscheově filosofii: srv. Kaufmann, op. cit., str. 359-389 a Müller-Lauter, op. cit., str. 135-188.

[31] Podobně je tomu v článku Stirner a Nietzsche. který Stirnera srovnává s kometou, jež se vrátila v postavě Nietzscheho. Autor článku ovšem připouští, že Stirner nemusel být Nietzscheovým vzorem (Fr. Nábělek: Stirner a Nietzsche, in: Hlídka 17, 1900, str. 646-649, dále 717-720, 775-783 - zde: str. 717 a 719).

[32] F. Krejčí, op. cit., str. 416. Pozornost si zaslouží, že Krejčího vztah k Nietzscheovi vůbec nebyl nepřátelský; ve své knize O filosofii přítomnosti Krejčí Nietzscheho počítá - vedle Spencera a Tolstého - k největším filosofům naší doby (O filosofii přítomnosti, Praha 1904). Krejčího klišé použil později jako nástroj při obraně proti Němcům Jan Zahradniček. Ve své básni „Na citát z Nietzscheho“ z listopadu 1942 proměnil citát ze Zarathustry (To přikázání lásky Vám, bratři, dávám: Budte tvrdi) v refrénovitě se vracející apel na slovanské bratry: „To přikázání lásky, bratři, v srdci mějte, / ó budte tvrdi, tvrdi, šetřit neumějte“ (Jan Zahradniček: Dílo II, Praha 1992, str. 114 n.).

[33] J. Van Žlebský: Bedřich Nietzsche, in: Paedagogické rozhledy 14, 1901, str. 14-26. S tímto článkem polemizovali F. Krejčí in: Česká mysl 2, 1901, str. 227 a S. K. Neumann in: Nový kult 4, 1901, č. 6. str. 190.

[34] T.G. Masaryk: Nová Evropa, op. cit., str. 42. Nietzsche - který by nejraději dal Bismarcka „zastřelit“ - platil „Vlasti“ dokonce za „Bismarcka v oboru filosofie“ (Vlast 16, 1899-1900, str. 87; srv. Nietzscheův dopis Metě von Salis ze 3. 1. 1889).

[35] S.K. Neumann: Náš list, in: Nový kult 1, 1897, č. 1, str. 18

[36] S.K. Neumann: Nur den Naturgesetzen unterten [orig. německy], in: Nový kult 2, 1898, č. 2, str. 47; týž: Socialism a anarchism, in: Moravský kraj 12, 1907, č. 41, str. 1; týž: Co nejméně státu, in: Moravský kraj 12, 1907, č. 100, str. 2 n.